

Raadselvader

JOLANDE WITHUIS BIJ DE BEZIGE BIJ

Erkenning

Na het kamp

De vrouw als mens

Weest manlijk, zijt sterk. Pim Boellaard (1903-2001)

Juliana's vergeten oorlog

Juliana

Jolande Withuis

Raadselvader

Kind in de Koude Oorlog

2018

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM

Copyright © 2018 Jolande Withuis
Omslagontwerp Brigitte Slangen
Omslagbeeld en foto's binnenwerk uit privéarchief auteur
(tenzij anders vermeld)
Foto auteur Keke Keukelaar
Vormgeving binnenwerk CeevanWee, Amsterdam
Druk Bariet Ten Brink, Meppel
ISBN 978 94 031 0600 7
NUR 320

debezigebij.nl

Voor Tom

Inhoud

Kind van Berry 9

Mijn Zutphense familie 17

1. Terugkeer 1945 19

*Geboortestad / Sirenes / Puin / Brummensche Courant /
Wapensmidse van het Derde Rijk / Kloof / Dakgoot /
Schrijven / Bolsjewiek*

2. Felix Meritis 1948-1957 45

*Ijzeren Gordijn / Borstels en bezems / Vlegels /
Huwelijkse voorwaarden / Jongensdroom / Boycot /
Troostrijke zekerheid / Potige portiers / Kopij / Leerstellige
geschriften / Het meisje met het rode haar / Sinterklaas /
Ratten / Redt de Rosenbergs / Gemalen peper / Rampjaar /
Tegen de muur / Weg bij Het Volksdagblad*

3. Een nieuw leven 1957-1960 113

*De 'katholieke' straat / Douche / Zondagsschoolrondselaars /
Vergeten / Hond Fide / James Bond / Zwarte koffie /
Poppedein / Blauwe Engel / Fischer-Spasski / Heeft u
vandaag al uw Duitser gedood? / Spionagecodes /
Mens- en dierlievend / Bolke de Beer / Probleem-
componist / Korte Beukerstraat / Dood / Een duivels spel /
Zondagse steek houdt geen week / Paradijs / Groene benen*

4. Schaakjournalist 1960-1993 169

*l'Ecluse / Bocheltje / Paspoort / Freischwebende
Intelligenz / Germanismen / Angst / Roerend-sentimentele
sluier/ Speelse geest / Rock-'n-roll / Hamers en sikkels /
Onder curatele / Valse naam / Vrijwillig / Paniek /
Stop de N-bom / Russische verkrachters / Ravijn*

5. Terugkeer 1993-2009 231

Ideologie maakt blind / Recht op luiheid / De trap af

Verantwoording	245
Woord van dank	247
Personenregister	249

Kind van Berry

Zorg dat je in een café altijd met je gezicht naar de ingang gaat zitten en een tweede uitgang weet. Dan zie je wie er binnenkomt, kun je altijd weggelopen en kunnen ze je niet onverhoeds in je rug schieten.

Van de weinige expliciete levenslessen die mijn vader mij meegaf was dit wel de belangrijkste. De les verbond de twee oorlogen die de sfeer in ons gezin tekenden: de vorige oorlog, die ik niet had meegemaakt maar die een breuk had gevormd in mijn vaders leven, en de Koude, de oorlog die onze dagelijkse actualiteit was.

Voor mijn vader liepen die twee vrijwel naadloos in elkaar over, en voor mij als kind was dat net zo. Ik wist niet beter. Een les van mijn vader uit de oorlog paste ik zonder mankeren toe in het heden. Het was me duidelijk dat wij in gevaar verkeerden, net als hij indertijd.

Ik ben in 1949 geboren in een communistisch gezin. Opgegroeien in de Koude Oorlog met een communistisch journalist als vader betekende opgroeien zonder fundament van veiligheid. En dan was mijn vader ook nog eens een verstrooid, excentriek persoon, wiens hoofd op de zeldzame momenten dat hij niet aan politiek dacht meer

bij zijn geliefde schaakspel verkeerde dan bij zijn zoon en dochter.

Vermoedelijk zonder zich te realiseren hoe absoluut ik zijn woorden opvatte, onderstreepte mijn vader met een tweede ervaringswijsheid dat de Koude Oorlog elk moment kon omslaan in een echte, warme oorlog:

Honger kun je bestrijden door water te drinken in combinatie met het roken van shagjes die je rolt van peuken in krantenpapier.

De term ‘Koude Oorlog’ kende ik als kind nog niet. Wat ik wel wist was dat de mensen om ons heen ons als vijand zagen en dat we altijd op onze hoede moesten zijn.

Maar dit zijn constateringen achteraf.

Mijn vader was mijn held. Van jongs af aan. Ik straalde als tienjarige wanneer schakers in het schaakcafé op het Leidseplein zeiden dat ze wel konden zien dat ik een dochter van Withuis was; ik was trots als later de kameralden in de CPN zeiden: ‘Ha, een kind van Berry.’

Tegelijk was en bleef hij voor mij een raadsel.

Thuis was de Oorlog de ijschaal waarop mensen en gebeurtenissen werden gewogen. Dat vond ik volkomen normaal. Maar toen ik een jaar of twintig was, realiseerde ik me dat ik nauwelijks iets wist van wat mijn vader zelf in de bezettingstijd had gedaan en meegemaakt.

Hetzelfde gold voor de CPN. Mijn vaders jaren als journalist bij *De Waarheid* vormden het decor van mijn jeugd. Maar was hij belangrijk in de Partij? En waarom

was hij van de redactie weggegaan? En wanneer was dat eigenlijk? Waarom was hij schaakjournalist geworden in plaats van de revolutionair die hij zei te willen zijn? Was hij in de schaakwereld gelukkig geweest of was het een armzalig surrogaat? Was hij altijd communist gebleven? Het waren vragen die ik hem maar deels waagde te stellen en waarop ik nooit meer dan fragmentarische antwoorden kreeg.

Raadselachtig was ook zijn verhouding tot zijn Zutphense familie. Waarom had hij zo'n moeizame relatie tot de oma en de tantes op wie ik dol was?

Hoe ver ik me de afgelopen veertig jaar ook van zijn politieke overtuiging heb verwijderd, nog steeds komt soms opeens aan het licht hoe diep de krassen zijn die mijn vader in mijn ziel heeft gekerfd.

In het najaar van 2014 zou ik op een zondagochtend optreden in het radioprogramma OVT. Een andere gast was Alexander Münninghoff, wiens prachtboek *De stamhouder* net was verschenen. Ik had het nog niet gelezen, maar mijn vader had me vroeger wel eens over de auteur verteld. Ze schreven allebei over schaken en kwamen elkaar op toernooien vaak tegen. Münninghoff was de zoon van een Nederlandse ss'er en was zelf correspondent geweest voor de 'burgerlijke pers' in Moskou. In de optelsom die ik destijds maakte, betekende dit dat Alexander Münninghoff erg fout was. Maar dat was lang geleden. Inmiddels deelde ik zijn afkeer van het communisme en zou ik hem ook zeker de misdaden van zijn voorvaderen niet meer willen aanrekenen. Toch betrapte ik me op weg

naar ons optreden op een gevoel van antipathie jegens deze medegast die ik nota bene nog nooit had ontmoet. Honderd kilometer lang trachtte ik mezelf van die primitieve kindergevoelens te ontdoen met de mantra: ‘Alexander Münnighoff is niet mijn vijand, hij is de vijand van mijn vader.’

Zelden heb ik het zo bij het verkeerde eind gehad. Ik zag het al meteen, toen een sympathieke, gesoigneerde oudere heer zich met zijn wandelstok in mijn richting spoedde. Hij keek bijzonder blij: ‘De dochter van Berry!’ Wat had hij zich op deze ontmoeting verheugd. In volslagen verwarring wist ik Münnighoffs woordenstroom over mijn vader te onderbreken met een onmachtig: ‘Maar mijn vader was een overtuigd communist.’ Ja, natuurlijk, dat wist hij ook wel, maar wat hadden ze een plezier gehad samen: ‘Die ontembare strijd lust, zijn geweldige humor, zijn encyclopedische kennis.’

Het is een wonder dat ik in de uitzending nog een zin-nig woord wist uit te brengen. Had ik het dan allemaal verzonnen? Was mijn vijandbeeld ontsproten aan mijn fantasie? Mijn broer bracht uitkomst. Die had zich, anders dan ik, niet aan mijn vaders schaakbestaan onttrokken, en verklaarde dat mijn vader thuis heel anders was dan op schaaktoernooien: ‘Hij was hartelijk en kon veel pret hebben met schakers van wie hij thuis de indruk wekte dat er van alles niet aan deugde.’

Ik ben niet de enige voor wie mijn vader ongrijpbaar was – meestal vriendelijk en goedgeluimd, soms opeens snoeihard en onbuigzaam. Schaakschrijver Hans Ree schreef in zijn mooie necrologie in *NRC Handelsblad*:

Berry was communist en hij deed zijn best om zijn politieke leven en zijn schaakleven gescheiden te houden. Hij praatte graag, maar in discussies had hij weinig zin, want hij leefde met heilige waarheden (...). Tientallen keren heb ik bij hem in de auto gezeten, meestal op weg naar een simultaanseance die hij dan had georganiseerd. Als Hein Donner voorin zat kon het gebeuren dat het gesprek toch op politiek kwam. Een keer zei Berry toen dat als hij en zijn politieke vrienden aan de macht zouden komen – en dat dat ooit zou gebeuren, daar twijfelde hij niet aan – vrij zwevende intellectuelen als Hein en ik helaas als eersten tegen de muur moesten, een harde plicht waar hij zich als vriend niet op verheugde. Misschien was het voor een deel een grapje, maar zeker niet helemaal.

Zo ging het vaak: dat je achterbleef met de prangende vraag hoeveel ernst er in een grapje school. Die vraag gewoon aan hem voorleggen was er niet bij. Dat zou veel te intiem zijn geweest.

Mijn vader praatte graag maar zei weinig. Hij kon het ene schaakverhaal na het andere opdissen. Toehoorders vonden Berry Withuis geestig en onderhoudend als het weer eens ging over die befaamde Sovjet-schakers die bij ons logeerden, driehoog in Amsterdam-West, en potten kaviaar meenamen alsof het jam was. Of over zijn vriend Hein Donner, die het establishment schokte door als zoon van een gereformeerde minister van Justitie en president van de Hoge Raad in 1967 zijn hoofdprijs bij een

internationaal schaaktoernooi te schenken aan de gewapende communistische strijders van het Vietnamese bevrijdingsleger, en die, zoals mijn vader graag onthulde, regelmatig in zijn bad in slaap viel.

Mij ergerden die routineuze vertelsels. Ik wilde mijn echte vader leren kennen in plaats van die druk-op-de-knop-anekdote-jukebox. Terwijl buitenstaanders aan zijn lippen hingen, maakte ik me als het over schaken ging het liefst uit de voeten. Veel later kwam de tijd dat hij anderen bleef vermaken met zijn schaakverhalen maar tegen mij een samenzweerderige fluistertoon aansloeg. Dan ging het over de Partij of de Oorlog. Ook die geheimzinnigdoenerij ergerde me. Ik kon in de mij toegeworpen brokjes oorlogsgeschiedenis *Dichtung und Wahrheit* niet onderscheiden. Als ik al eens een vraag stelde, wuifde hij die gepijnigd weg. Als ik anderen over hem ondervroeg, wat ik mijn leven lang deed, kreeg ik heel diverse antwoorden. Zo meende één partijgenoot dat mijn vader tot de organisatoren van de Februaristaking behoorde en zei een ander dat hij betrokken was bij de onderduik van partijleider Paul de Groot in Zutphen. Het eerste was zeker niet het geval, over het tweede heb ik mijn twijfels.

Mythes, mist, mysterie – mijn vader was er een meester in.

Zijn dood, in 2009, trof mij harder dan verwacht. Met verbazing zag ik de tientallen condoleancebrieven binnenstromen waaruit bleek dat mijn vader voor veel mensen belangrijk was geweest. Ik realiseerde me dat ik hem

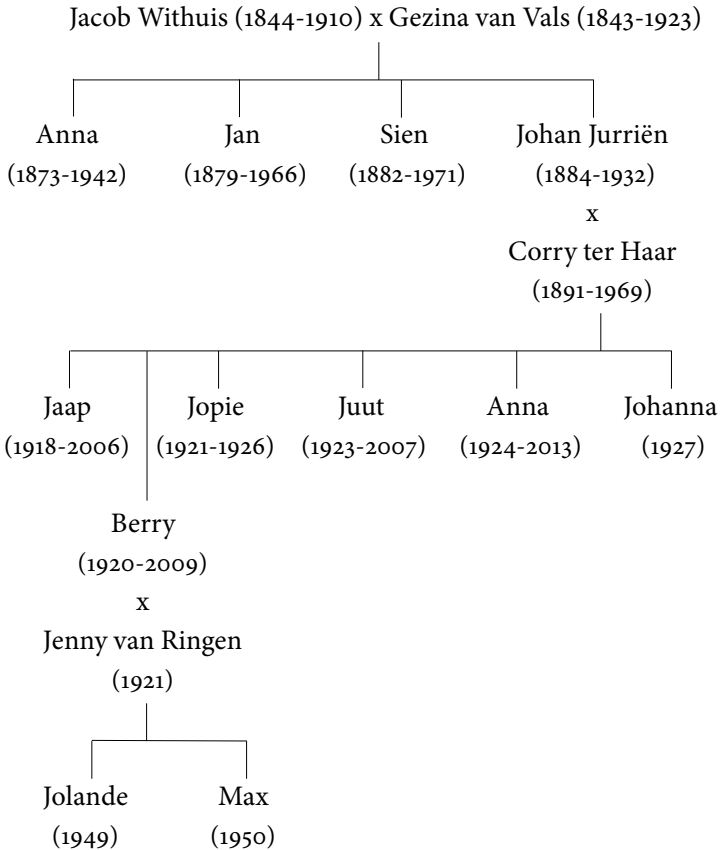
eigenlijk nauwelijks had gekend – dat hij zich niet had laten kennen, en begon mijn speurtocht, naar hem en naar ons gedeeld verleden.

Mijn Zutphense familie

1

Terugkeer

1945

Geboortestad

Zutphen, met ph. Al vanaf het moment dat ik kon schrijven vervulde het mij met een gevoel van trots als ik de naam van mijn geboorteplaats ergens mocht invullen. Trots omdat ik wist dat je het met ph moest schrijven en vooral trots omdat ik niet in Amsterdam was geboren, onze woonplaats. Ik was geboren in dezelfde stad als mijn vader. Dat verbond ons, dacht ik.

Behalve een bron van trots was mijn geboortestad ook een bron van onbehagen. Ik slaagde er niet in de puzzel op te lossen waarom ik in Zutphen ter wereld was gekomen en mijn broertje Max anderhalf jaar later in Amsterdam. Mijn moeder gaf op de op het oog zo simpele vraag waarom zij tijdelijk van Amsterdam naar Zutphen was verhuisd maar een half antwoord, en als ik er tegen mijn vader over begon, kreeg ik een geïrriteerde grauw.

Nu, achteraf, houd ik de mogelijkheid open dat die grauw niet zozeer geërgerd was als wel afwerend, omdat het onderwerp hem te pijnlijk was. Als opgroeiend kind concludeerde ik dat ik een domme vraag had gesteld en dat alleen mensen die niets belangrijkers aan hun hoofd hebben, zoals aristocraten en kleinburgers (en ik dus),

zich druk maken om hun persoonlijke geschiedenis en de lotgevallen van hun familie en voorouders.

Onmiddellijk nadat mijn vader was overleden heb ik zijn BVD-gegevens opgevraagd. Je kunt dergelijke informatie ook opvragen als het onderwerp van onderzoek nog leeft, maar dan moet die persoon wel toestemming geven en dat zou mijn vader nooit hebben gedaan – gesteld dat ik hem erom had durven vragen. Dankzij het ‘Inzagedossier’ dat de AIVD voor mij samenstelde uit zijn persoonsdossier, PD 6492, en niet minder dankzij de informatie die mijn moeder altijd voor zich had gehouden maar na zijn dood plotseling wel verstrekte, ben ik inmiddels aardig in staat mijn vaders doen en laten in de jaren net voor en na mijn geboorte te reconstrueren.

Berend Jan Withuis werd, nadat hij eind september 1945 was teruggekeerd uit Duitsland, in december van dat jaar aangesteld als hoofdredacteur van de regionale editie van het communistische ‘volksdagblad’ *De Waarheid* in Meppel. Zijn roepnaam was verengelst, zoals in die dagen mode was. Voor de oorlog was Berry op zijn Zutphens Berre genoemd en thuis, door zijn zusjes en moeder, Ber of Berendje. Op de redactie leerde hij mijn toekomstige moeder kennen, Jenny (officieel Jennigjen) van Ringen, die daar secretaresse was. Nadat de Meppelse redactie was opgedoekt, kwamen zij beiden te werken op de *Waarheid*-redactie in Zwolle.

Volgens de rapportages van de (hoofd)commissarissen van politie in Meppel, Zwolle en Amsterdam aan de Centrale en nadien de Binnenlandse Veiligheidsdienst aan de

Haagse Javastraat, woonde mijn vader in 1947 eerst in Meppel, vervolgens enkele maanden op het adres van *De Waarheid* in de Diezerstraat in Zwolle, en vertrok hij op 14 februari 1948 naar Amsterdam-West. Daar had Jenny in de Van Walbeekstraat een zolderkamer gehuurd bij oud-Spanjestrider Nico Mourer, die in Zwolle hun chef was geweest en zelf met zijn gezin op twee hoog woonde. Op 21 april 1948 trouwden mijn aanstaande ouders en verhuisden ze naar een kamer aan de Nicolaas Witsenkade, in het centrum.

De Meppelse politie liet in haar eerste rapportage verder weten dat Withuis 'ter plaatse bekend stond als een fel communist en idealist'. Hoewel 'afkomstig uit een gereformeerd, rechts-georiënteerd gezin' en 'in de omgang met niet-communisten vrij normaal', was de 'algemene gedachte' dat hij 'zeer gevaarlijk' was, en 'terdege in de gaten' moest worden gehouden.

Ondanks die aansporing raakten de nationale beveiligers het spoor na zijn huwelijk voor korte tijd enigszins bijster. Volgens één ambtsbericht reisde mijn vader als verslaggever van *De Waarheid* het land door en zou hij voor de krant naar Moskou gaan. Of hij die reis richting heilstaat zo kort na de oorlog inderdaad heeft gemaakt, heb ik niet kunnen verifiëren. Ik had er in elk geval nooit eerder van gehoord.

Volgens een tweede rapporteur had 'Withuis' zijn baan midden 1948 opgezegd, zocht hij werk bij een andere krant en woonde hij weer bij zijn moeder in de Zutphense Ruysdaelstraat.

Die mededeling wekte de nieuwsgierigheid van de ana-

listen op het Haagse hoofdkantoor, maar de politie moest het antwoord schuldig blijven op hun herhaalde vraag ‘welke omstandigheden’ Withuis aanleiding hadden gegeven ‘om ontslag te vragen uit zijn functie’.

Sirenes

Ook voor mij waren de gangen van mijn ouders rond 1948 lang onnavolgbaar. Pas na mijn vaders dood onthulde mijn moeder wat de reden was geweest van hun verhuizing naar Zutphen, enkele maanden na hun huwelijk: mijn vader, die toen nog niet mijn vader was, had geen ontslag gevraagd, zoals de BVD meende, maar was ingestort.

Eerder had ze mij alleen verteld dat hij na de oorlog ernstig ziek was geweest en dat ze er trots op was dat ze hem in leven had weten te houden. Dat zijn instorting niet alleen fysiek maar ook psychisch was geweest, hoorde ik pas in 2009. Ook de aanleiding voor de crisis kwam ik pas toen aan de weet. De kamer van het netgetrouwde stel aan de Witsenkade lag tegenover de Heinekenfabriek. Bij het wisselen van de ploegen, ’s morgens vroeg en ’s avonds laat, snerpten daar harde fluiten. Dat geluid joeg mijn vader de stuipen op het lijf. Het riep de sirenes in herinnering die gierden bij de bombardementen die hij in het Ruhrgebied had meegemaakt. Van een tante hoorde ik dat hij een keer met slechts negen overlevenden uit een schuilkelder was gekropen, waarin zo’n honderd mensen hun toevlucht hadden gezocht. Ze sugge-